

Identifying factors affecting the formation of atheism among male student teachers at Allameh Tabatabaie University of Education, Khorramabad: A phenomenological study

Saeed Roomani[—]

Alireza Mohammadikamvand[—]

Ahmad Hagi[—]

Abstract

Religiosity and the practice of religious acts are a necessity for humans in the universe. The need to understand the origin and self, the need to comprehend the purpose of life and the role of humans in life, how to interact with others, and how humans respond to the universe are among these needs. The aim of the present study is to identify the factors influencing the formation of a spirit of religious aversion among student teachers at Farhangian University. The statistical population of the study consisted of student teachers from the Allameh Tabatabaie campus in Khorramabad, with 18 individuals selected as the research sample using purposive sampling and theoretical saturation. The data extracted from semi-structured interviews were analyzed using a phenomenological approach and coding to extract the main and sub-themes. The findings indicate the identification of 162 open codes within 17 sub-themes derived from 7 main themes, which include the lack of pursuit of religious knowledge, failure to apply logical principles of thinking, inadequate transfer of correct religious teachings in an inclusive manner by relevant organizations, negative or neutral attitudes of families toward religion, the negative impact of family performance, misuse of ethics and emotions by friends, the influential role of appealing friendship environments, incorrect beliefs and behaviors of bad friends, negative media propaganda in cyberspace, the media's mission toward promoting religious aversion among the public, ignorance of both media owners and audiences, economic and livelihood problems in society, incorrect intellectual and mental effects, functional effects contrary to religious teachings, individuals' exposure to social harms, the prevalence of sin, unique challenges in confronting and resolving social harms, poor and negative performance of religious or seemingly religious individuals, knowledge deficiencies among religious individuals, incorrect behaviors arising from personal biases, and people's indifference to the correct ways of understanding religion as factors that contribute to the development of a spirit of religious aversion among student teachers. The findings of this research can be part of corrective programs for cultural institutions, particularly at Farhangian University, the Ministry of Education, and higher education, aimed at addressing this issue.

Keywords: Spirit of religious aversion, Religiosity, Phenomenology, religious knowledge, Student teachers.

— Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Farhangian University, Tehran, I.R.Iran (Corresponding author).

s.roomani@cfu.ac.ir

0000-0001-8211-608X

— Ph.D Student in Educational Administration, Lorestan University, Lorestan, I.R.Iran.

mohamadi.al@fh.Lu.ac.ir

0009-0006-2447-4552

— Ph.D in Islamic Educational Philosophy; Assistant Professor, Department of Psychology, Lorestan University; Faculty Member, Lorestan University, Lorestan, I.R.Iran.

haghi.a@lu.ac.ir

0009-0003-0835-5113

شناسایی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری روحیه دین‌گریزی دانشجویان مرد دانشگاه فرهنگیان علامه طباطبائی خرم‌آباد: یک مطالعه پدیدارشناسی

سعید رومانی*

علیرضا محمدی دکاموند**

احمد حق***

چکیده

دینداری و انجام اعمال مذهبی نیاز انسان در جهان هستی است. نیاز به فهمیدن مبدأ و خود، نیاز به فهمیدن هدف زندگی و نقش انسان در زندگی، نحوه ارتباط با دیگران و پاسخ انسان به جهان هستی ازجمله این نیازها است. هدف پژوهش حاضر شناسایی عوامل مؤثر در شکل‌گیری روحیه دین‌گریزی در دانشجویان مرد دانشگاه فرهنگیان بود. جامعه آماری پژوهش دانشجویان پردیس علامه طباطبائی خرم‌آباد بودند که تعداد ۱۸ نفر به‌عنوان نمونه پژوهش با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و همچنین اشباع نظری انتخاب شدند. داده‌های استخراج‌شده از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با استفاده از روش پدیدارشناسی و کدگذاری استخراج مضامین اصلی و فرعی مورد تحلیل قرار گرفتند. یافته‌ها حاکی از شناسایی ۱۶۲ کد باز در ۱۷ مضمون فرعی از ۷ مضمون اصلی که شامل پیگیری نکردن حصول معرفت دینی، به‌کار نیستن اصول منطقی تفکر، عدم انتقال معارف صحیح به شیوه فراگیر از سوی سازمان‌های مربوطه، نگرش منفی یا خنثی خانواده به مقوله دین، تأثیر معکوس ناشی از عملکرد خانواده، سوءاستفاده از اخلاق و احساس به‌وسیله دوستان، قدرت انتقال اثر منفی ناشی از فضای پُرچاذبه دوستی، عقاید و رفتارهای نادرست دوستان بد، تبلیغات سوء رسانه‌ای در فضای مجازی، مأموریت رسانه‌ای در جهت دین‌گریزی مردم، جهل صاحب رسانه و مخاطب، مشکلات اقتصادی و معیشتی جامعه، اثرهای فکری و ذهنی غلط، اثرهای عملکردی در خلاف جهت آموزه‌های دینی، ابتلای افراد به آسیب‌های اجتماعی، رواج گناه، چالش‌های ویژه مقابله و حل آسیب‌های اجتماعی، عملکرد ضعیف و منفی افراد مذهبی یا به‌ظاهر مذهبی، نقص معرفتی در میان افراد مذهبی، رفتارهای غلط ناشی از سوگیری‌های شخصی و بی‌توجهی مردم به راه‌های صحیح شناخت دین ازجمله عواملی هستند که سبب شکل‌گیری روحیه دین‌گریزی در میان دانشجویان مرد می‌شود. یافته‌های حاصل از پژوهش می‌تواند جزء برنامه‌های اصلاحی نهادهای فرهنگی مرتبط به‌خصوص دانشگاه فرهنگیان، آموزش و پرورش و آموزش عالی جهت رفع این مسئله قرار گیرد.

واژگان کلیدی: روحیه دین‌گریزی، دینداری، پدیدارشناسی، معرفت دینی، دانشجویان.

* استادیار گروه آموزش علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، جمهوری اسلامی ایران (نویسنده مسئول).
s.roomani@cfu.ac.ir

** دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی دانشگاه لرستان، لرستان، جمهوری اسلامی ایران.
mohamadi.al@fh.Lu.ac.ir

*** استادیار گروه روان‌شناسی دانشگاه لرستان، لرستان، جمهوری اسلامی ایران.
haghi.a@lu.ac.ir

مقدمه

تعلیم و تربیت در زندگی بشر مهم‌ترین و اساسی‌ترین جنبه زندگی است. هدف اصلی اسلام، تربیت انسان است. مقدمه این تربیت شناخت انسان با تمام ویژگی‌های اوست که بدون آن تربیت ممکن نیست. اسلام در مجموع یک مکتب تربیتی بوده و هرچه در آن آمده است به نوعی با تزکیه و تربیت انسان سروکار دارد (صالحی‌زاده و محمدی، ۱۳۹۴). انسان از ابتدا با تمایلات فطری مانند حقیقت‌جویی، عشق به پرستش و گرایش به خیر و کمال آفریده شده است. این ویژگی‌ها تنها از طریق دین و تربیت صحیح به شکوفایی می‌رسند (عباسی بیرگانی و علوی، ۱۴۰۲؛ عقیقی و منطقی، ۱۴۰۱ و سیفی و دیگران، ۱۴۰۱) و موجب آرامش معنوی و روانی و دستیابی به اهداف متعالی می‌شوند. (پاکیزه، ۱۳۹۵). گرایش به دین همزاد و همراه با پیدایش انسان بوده به گونه‌ای که هیچ سرزمین و قومی در هیچ دوره‌ای از تاریخ بشر، عاری از مظاهر دین و دینداری نبوده است (کاویانی و نوروزی، ۱۳۹۸). دینداری و انجام اعمال مذهبی نیاز انسان در جهان هستی است. نیاز به فهمیدن مبدأ و خود، نیاز به فهمیدن هدف زندگی و نقش انسان در زندگی، نحوه ارتباط با دیگران و پاسخ انسان به جهان هستی از جمله این نیازهای مذهبی است (Dundar & Aslan, 2022; Castro & et al., 2022; Indradevi, 2020). این نیاز بشر در تمام جوامع و در تمام دوران‌ها وجود داشته و مذهب تنها جواب او در مورد این نیازها و اساس زندگی بسیاری از انسان‌ها بوده است (ساچمن و متیوز به نقل از گنج‌خانلو، ۱۴۰۱). ارزش‌های دینی و نظام‌های اعتقادی از عناصر حیاتی توسعه پایدار محسوب می‌شوند (Abu Mughli, 2024).

تصور کلی در مورد ادیان و مخصوصاً اسلام این گونه است که رو به زوال است، در حالی که براساس شواهد روزبه‌روز بر تعداد مسلمانان افزوده می‌شود؛ اما اینکه نوجوانان و جوانان به مقوله دین با چه دیدی نگاه می‌کنند، مورد بحث است (احمدی، ۱۴۰۱). نفوذ دین و مذهب در همه‌جا قابل توجه است. تا سال ۲۰۱۵، ۷۷ درصد از کل آمریکایی‌ها مذهب را مهم می‌دانستند و در حالی که عضویت مذهبی در کشورهای غربی مانند ایالات متحده و فرانسه در حال کاهش است، تخمین زده می‌شود که تا سال ۲۰۵۰، آنهایی که هیچ وابستگی مذهبی ندارند تنها ۱۳ درصد در سراسر جهان باشند.

دینداری با جنبه‌های شبکه‌های اجتماعی افراد، ایدئولوژی سیاسی، سلامت جسمانی، رضایت زناشویی و رفاه روانی ارتباط مستقیم دارد (Baranski & et al., 2024). اکثر مدیران و معلمان معتقدند که به تربیت دینی نوجوانان و جوانان توجه کافی نشده است و درصد بالایی از آنان به دلایلی همچون بی‌توجهی مسئولان نهادهای فرهنگی، سختگیری والدین و پر نکردن صحیح و متناسب اوقات فراغت در معرض دین‌گزینی هستند (عوض‌زاده و دیگران، ۱۴۰۱)؛ بنابراین هنگام در نظر گرفتن سلامت روانی جمعیت نوجوان، دین و معنویت زمینه‌های ضروری هستند (Hill & Hochstler, 2024). دین و معنویت به عنوان یک منبع محافظتی در هنگام مواجهه نوجوانان با موقعیت‌های بالقوه چالش‌برانگیز زندگی عمل می‌کند (Cleveland & Martin, 2024). نکته مهمی که البته باید بدان توجه شود این است که جوان امروزی با توجه به رشد فناوری و اطلاعات، نسبت به نسل‌های گذشته زودتر به بلوغ جسمی و فکری می‌رسد. او به ظاهر خود اهمیت زیادی می‌دهد، اهل پرسشگری است و هرچیزی را با دلیل می‌پذیرد. جوان امروز علاقه‌مند به تحصیلات عالی، مطالعه متون جدید، ورزش و سرگرمی است و رفتارهای او در خانه، مدرسه و جامعه متفاوت از گذشته است (احمدی، ۱۴۰۱)؛ البته باید دانست دین‌گزینی به عنوان یک پدیده اجتماعی، ناشی از ذات دین نیست بلکه عوامل بیرونی مانند مشکلات روانی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در آن نقش دارند. این پدیده به سه نوع شناختی، عاطفی و رفتاری تقسیم می‌شود و می‌تواند از درون فرد یا شرایط محیطی ناشی شود که در تعامل با هم هستند (علیائی آریان و فقیهی، ۱۳۹۲).

جوانان امروز، با وجود تأثیرات منفی محیط، همچنان پذیرای سخنان دینی هستند؛ اما این پذیرش نیازمند رویکردی نوین و زمان‌شناسانه است. برنامه‌ای صحیح و مطابق با نیازهای جوانان می‌تواند دین و معنویت را به شکلی جذاب ارائه کند، بدون آنکه به اصل دین آسیبی وارد شود و از معنویت‌گزینی نوجوانان جلوگیری کند (احمدی، ۱۴۰۱).

به اذعان و تصریح دین‌پژوهان و جامعه‌شناسان دینی، دین‌گزینی در جامعه ایران به واقعیتهای محرز و مسئله‌ساز تبدیل شده است (شجاعی زند، ۱۳۹۵). از آنجاکه دین و دینداری با حقیقت انسان و وجوه مختلف زندگی وی پیوند دارد، بحران‌های ناشی از

آسیب دین و دینداری بسیار عمیق و گسترده است و می‌تواند به بحران‌های روحی، فکری، اجتماعی و سیاسی بینجامد و به بی‌هویتی افراد منجر گردد؛ بنابراین شناخت عوامل دین‌گریزی یکی از مهم‌ترین مباحث به‌شمار می‌رود (گنج‌خانلو، ۱۴۰۱). بررسی و تحلیل دشواری‌های تربیت دینی به دلیل شناخت آسیب‌های موجود و منشأ آن‌ها ضروری است. این بررسی به برنامه‌ریزی دقیق‌تر برای رفع مشکلات کمک کرده و از برخورد سطحی جلوگیری می‌کند. اهمیت این موضوع به‌ویژه به دلیل شرایط فرهنگی و اجتماعی جامعه و تأثیرات فرهنگ غربی بر جوانان است که پژوهش در این زمینه را ضروری می‌سازد (شجاعی و عوض‌زاده، ۱۴۰۱). مهم‌ترین مسئله در این پژوهش، گفتمان آسیب‌شناسی تربیت دینی با رویکرد دین‌گریزی بوده و هدف از انجام آن بررسی و شناخت عوامل و متغیرهایی است که متوجه این جنبه از تربیت در شرایط فعلی بوده و تشخیص آن نوعی پیشگیری و در حقیقت تلاشی مشفقانه برای افزایش مصونیت تربیت دینی از آفات است. برای بررسی هرچه بهتر این مفهوم و در نتیجه دستیابی به فهم صحیح از راهکارهای پایدار دینداری به بررسی پیشینه‌ای از پژوهش‌های مرتبط با این مهم می‌پردازیم.

برخی از عللی که در کتاب ساجدی (۱۳۹۰) با عنوان دین‌گریزی مطرح شده است، عبارت‌اند از: آسیب‌های مشترک آموزشی و پرورشی همچون تک‌ساحت‌نگری، غایت‌نگری ابزار، کاهش منزلت انسان، آسیب‌های اختصاصی آموزشی از جمله غفلت از هدف، آموزش‌های غیرفعال، روش‌های آموزشی فطرت‌ستیز، غفلت از ابزارهای هنری در آموزش، ارائه نادرست دین و سنت مداری ناروا و آسیب‌های اختصاصی پرورشی مانند غفلت از تغییر تدریجی، بیان آسیب‌زا، ملامت و تحقیر، ویژگی‌های آسیب‌زای مربی می‌باشد. محمودی (۱۳۹۷)، نشان داد که روزآمد نبودن دانش دبیران معارف اسلامی و مربیان پرورشی، ناآشنایی برخی از معلمان و والدین دانش‌آموزان با خصوصیات دوره بلوغ، ناکافی بودن برنامه‌های پرورشی مدارس، تأثیر مخرب بیکاری فزاینده جوانان بر روحیه دینی دانش‌آموزان، وجود فقر در برخی از خانواده‌ها، الگوبرداری نامناسب برخی دانش‌آموزان از چهره‌های هنری و ورزشی، نمره‌محوری و تأکید بر حفظ مفاهیم از مهم‌ترین چالش‌ها و موانع تربیت دینی در دوره متوسطه دوم

است. همچنین شجاعی و زنوزی (۱۳۹۸)، نتیجه‌گیری کرده‌اند که تقویت آگاهی دینی و بصیرت‌افزایی دانشجویان، اساتید، کارکنان و تشکلهای دانشجویی به‌عنوان راهبرد مناسب دفاتر نهاد رهبری در استان آذربایجان غربی در راستای کاهش دین‌گریزی دانشجویان بسیار تأثیرگذار می‌باشد.

کاویانی و نوروزی (۱۳۹۸)، نشان می‌دهند که در حیطه فردی عقل‌گرایی محض، سطحی‌نگری، کمال‌گرایی افراطی، ظاهرسازی، خرافه و بدعت و سهل‌انگاری آسیب‌رسان به تربیت دینی می‌باشند. در این راستا، سهل‌گیری، حق‌باوری، عقل‌ورزی و ایمان و عمل صالح، نیز راهکارهای ارائه شده حضرت امیر (علیه‌السلام) در جهت آسیب‌زدایی از تربیت دینی می‌باشند. عبدالزهره العقبی (۱۳۹۹) نشان دادند که پژوهش، معنویت، اقتصاد مناسب، اثرهای رسانه‌ای مفید و پرهیز از تنش میان مسئولان که به‌عنوان افرادی مذهبی شناخته می‌شوند، در درمان این مشکل مؤثر می‌شمارد. ایران‌خواه (۱۴۰۰) نشان داد عدم تعقل، ضعف اراده و عادت به صفات رذیله، بی‌مسئولیتی والدین و تعارض گفتار و رفتار، فرهنگ، الگوها و محیط جامعه در دین‌گریزی مؤثر است. نکویی (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان بررسی تطبیقی اسباب و پیامدهای دین‌گریزی جوانان از منظر قرآن و جامعه‌شناسان، نشان داد که عواملی چون شک و تردید، ناکارآمد دیدن دین، ناسازگارنمایی با عقل و علم و فقر در دین‌گریزی مؤثرند.

یافته‌های پژوهش احمدی (۱۴۰۱)، نشان می‌دهد که نوع تربیت خانواده‌ها، رابطه دوستان و همسالان، عملکرد افراد مذهبی، رسانه‌های گروهی و شناخت اراده فردی بر دین‌پذیری نوجوانان تأثیر دارد. شجاعی و عوض‌زاده (۱۴۰۱) ویژگی‌های شخصی، عاطفی، فرهنگی، اقتصادی و ویژگی‌های مرتبط با دوستان و خانواده را در دین‌گریزی مؤثر دانست. وارسته شهریاران (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان بررسی آثار متقابل فقر و دین‌گریزی از منظر آیات و روایات به ارتباط دوسویه دین و اقتصاد و معیشت پرداخت. نتیجه پژوهش مشخص نمود که از اثرهای فقر بر دین‌گریزی؛ کفر و سستی یقین و از اثرهای دوری از دین که منجر به فقر می‌شود، در مواردی چون قطع صله رحم، اسراف و گناه پدیدار می‌شود. پژوهش یوسفی‌مقدم و غرسبان (۱۴۰۱)، نشان داد که اومانیزم انسان

را در مرکز تأملات خود قرار می‌دهد و اصالت را به رشد و شکوفایی انسان می‌دهد. در دوران معاصر، وجهه غالب و حاکم تمدن غربی انسان‌گرایی سکولار است و بیشتر جنبه دین‌گریزی داشته و با ادیان توحیدی ناسازگار است.

با توجه به نتایج بالا نشان داده شد که دینداری و دین‌گریزی در جهت‌گیری افراد تأثیر به‌سزایی دارد و توجه به بعد دینی دانشجومعلم‌ان به‌طور خاص در این پژوهش مورد توجه است؛ زیرا، دانشجومعلم‌ان از اقشار مولد جامعه محسوب می‌شوند که دینداری و سلامت آنان که معلمان آینده محسوب شده و مسئولیت آموزش و پرورش نسل آینده را به عهده دارند نقش زیادی در جامعه خواهد داشت؛ بنابراین دانشگاه فرهنگیان که بنا بر فرموده رهبری یک دانشگاه راهبردی است و تربیت‌کننده نسل آینده کشور است، باید دارای دانشجویانی باشد که علاوه بر علم، آگاه به دین و معنویت الهی و دارای آن باشند تا بتوانند دانش‌آموزانی عالم و متدین تربیت کنند. از سویی از نظام آموزشی کشور، به‌عنوان بزرگترین نهادی که وظیفه انتقال ارزش‌ها و فرهنگ را بر عهده دارد، انتظار می‌رود ضمن پیروی از سیاست‌های فرهنگی کشور، پیشرو در تربیت دینی افراد باشد؛ زیرا فضای دانشگاه که محل حضور اساتید و دانشجویان متعهد و نخبگان جوان است، بهترین مکان برای ایجاد و رشد دینی و عدم دین‌گریزی می‌تواند باشد، چراکه قشر دانشجومعلم به جهت خصوصیات روان‌شناختی، اثرپذیرترین گروه‌های جامعه هستند که بیشترین و مفیدترین اوقات خود را در مراکز آموزشی و دانشگاه می‌گذرانند. علاوه بر این، دانشگاه فرهنگیان به جهت ارتباط دوسویه با دانشجویان کنونی و معلمان آینده، حیاتی‌ترین نهادی است که می‌تواند ضمن مفهوم‌سازی عوامل مؤثر در دین‌گریزی، به حفظ و اعتلای دین کمک کند؛ بنابراین یکی از مراکز علمی که نیاز است در آن دین مورد توجه جدی‌تر قرار گیرد، دانشگاه فرهنگیان است، چراکه در ماده ۱ مربوط به کلیات اساس‌نامه دانشگاه فرهنگیان تأمین و تربیت معلمان، مدیران، مربیان، کارکنان و پژوهشگرانی مؤمن و متعهد به مبانی دینی و ارزش‌های اسلامی و انقلابی، دارای فضایل اخلاقی و ارزش‌های والای انسانی، کارآمد و توانمند در تراز جمهوری اسلامی از اهمیت ویژه برخوردار است؛ بنابراین با توجه به اهمیت مفهوم دین‌گریزی در دانشگاه فرهنگیان و با وجود اینکه در زمینه دین‌گریزی آن‌هم از دیدگاه

دانشجومعلم‌ان دانشگاه فرهنگیان تحقیقی صورت گرفته است، هدف اصلی این پژوهش شناسایی و واکاوی عوامل مؤثر بر دین‌گریزی دانشجویان دانشگاه فرهنگیان استان لرستان است.

۱. چهارچوب نظری

مطابق آموزه‌های اسلامی دین فطری و دائمی است و هیچ‌کس نمی‌تواند به‌طور کامل با دین قطع ارتباط کند. شناسایی آفت‌هایی که در طول مسیر تربیت دینی ظاهر می‌شود و رفع آنها بهبود نظام تعلیم و تربیت دینی را در نسل‌های آینده به‌دنبال خواهد داشت. عواملی به‌صورت آشکار و نهان دینداری را تهدید می‌کند، این عوامل و موانع بازدارنده فرا راه اندیشه دینی و گرایش انسان به دین قرار گرفته و زمینه را برای دین‌گریزی فراهم می‌آورد (شجاعی زند، ۱۳۹۵)؛ بنابراین دین‌گریزی به‌معنای نفی مطلق دین نیست. دین‌گریزی را می‌توان به‌معنای کم‌رنگ‌شدن ایمان و کم‌فروغ‌شدن چراغ دین در زندگی افراد دانست. اگرچه دین‌گریزی به دین خاصی اختصاص ندارد. درحقیقت دین‌گریزی در بسیاری موارد معنای دوری از دین و بی‌توجهی به آن است و فردی که در چنین شرایطی است در معرض بحران‌های فکری روحی اجتماعی و حتی بی‌هویتی قرار می‌گیرد (احمدی، ۱۴۰۱).

دین‌گریز بالطبع باورهایی دارد که به‌موجب آن از دین نفرت دارد. باورهای او در سه بخش قابل بررسی است که در بخش اول در برخورد با برخی احکام دینی، دین‌گریز مسائل را غیرعقلانی برداشت می‌کند. از آنجاکه آیات و روایات بسیاری در تقدیر از خرد وجود دارد، پس علت غیرعقلانی بودن برخی باورهای دینی را باید در جای دیگر و خرافات جست که ربطی به دین ندارد. هرچند خرافات در بیشتر جوامع نقش تأثیرگذاری دارد و جامعه‌ای که باورهای دینی‌اش با خرافات و موهومات درآمیخته است می‌تواند مورد ظن و اتهام قرار گیرد. درنتیجه باور دین‌گریز در غیرعقلانی بودن برخی مسائل دینی موجه است

باور اشتباه دیگر دین‌گریز این است که الگوی دینی که به جامعه معرفی شده است، خودش می‌تواند از تعالیم دین پیروی نکند و کماکان سمت خویش را حفظ کند.

الگوی دینی نامناسب نقش مهم و کلیدی در انزجار از دین دارد؛ بنابراین چون شاخص شناسایی دین اشتباه تعیین شده، باور اشتباه دین‌گرایان موجه است، پس می‌توان با معرفی کردن شاخص‌های درست، این باورهای اشتباه را اصلاح کرد. باور اشتباه دیگر دین‌گرایان این است که دین و جامعه یا در درگیری به سر می‌برند یا باورهای دینی به نوعی مخالف شادی است، از این رو باور می‌کند که دین مخالف شادی است و اجبار و زور و خشونت تنها واژگان فرهنگ لغت دین هستند و به همین دلیل دچار دین‌گریزی می‌شوند (بهارلو، ۱۴۰۱).

درواقع به واسطه دین است که ما به سؤال‌سازی در ارتباط با مسائل اساسی مهم زندگی خود پرداخته و به وسیله آن در زندگی خویش تغییراتی ایجاد می‌کنیم و قادریم توسط آن کارها و فعالیت‌هایمان را معنا و مفهوم بخشیده و با استفاده از آن بر معنای عملکردمان آگاه شویم و دریابیم که کدام یک از اعمال و رفتارهایمان از اعتبار بیشتری برخوردارند و کدام مسیر در زندگی‌مان بالاتر و عالی‌تر است (یوسفی‌مقدم و دیگران، ۱۴۰۱)؛ بنابراین در نهایت برای دوری از دین‌گریزی باید بدانیم که دینداری به‌طور قابل توجهی تحت تأثیر عقاید، اصول دینی و جستجوی تقرب الهی بنا نهاده شده است.

۲. روش پژوهش

رویکرد پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی است؛ روش پژوهش نیز کیفی و از نوع پدیدارشناسی است. روش نمونه‌گیری هدفمند و آگاهانه است که از بین دانشجویان مشغول به تحصیل در دانشگاه فرهنگیان پردیس علامه طباطبائی خرم‌آباد افرادی که بیشترین اطلاعات در زمینه موضوع مورد مطالعه دارند، برای پاسخگویی به سؤالات انتخاب می‌شوند. براین اساس تعداد مشارکت‌کنندگان در پژوهش بر اساس اشباع نظری تعیین شد و به ۱۸ نفر رسید. مصاحبه‌شوندگان از یک جنس و مرد بودند. روش گردآوری اطلاعات با توجه به طرح سؤالات، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته است. همچنین با توجه به معیارهای ارائه شده توسط کرسول و میلر^۱ (۲۰۰۰) برای حصول اطمینان از روایی پژوهش و به‌منظور اطمینان خاطر از

دقیق‌بودن یافته‌ها، اقدامات زیر نیز صورت گرفت:

۱- بازیابی توسط اعضاء^۲: چهار نفر از مشارکت‌کنندگان در پژوهش، فرایند تحلیل و مضامین به‌دست‌آمده را بازیابی کرده و شبکه مضامین مستخرج مورد تأیید آنان قرار گرفت.

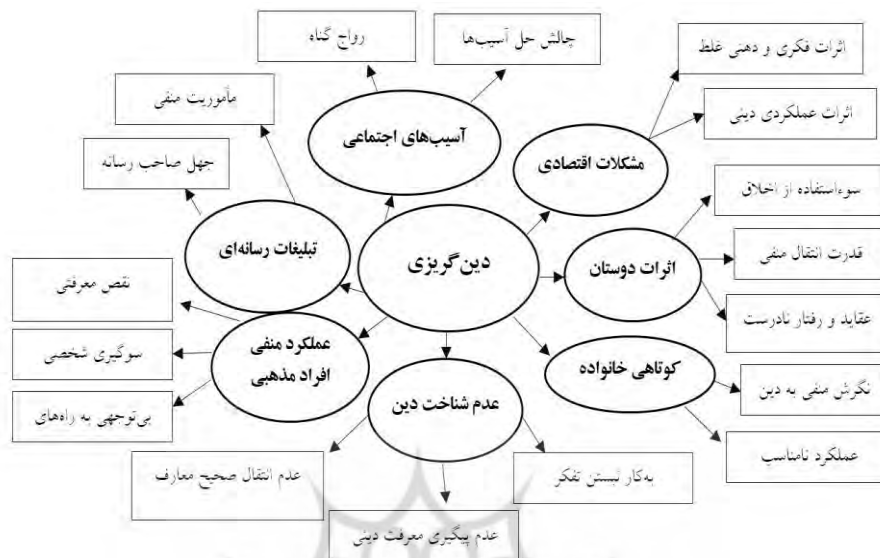
۲- بررسی همکار^۳: دو نفر از اساتید علوم تربیتی و سه نفر از دانشجویان دکتری علوم تربیتی که با موضوع پژوهش آشنا بودند، روند تحلیل و کدگذاری مضامین را بررسی نمودند و نظرات آنها در گزارش نهایی اعمال شد.

۳- مشارکتی بودن^۴: به‌طور همزمان از مشارکت‌کنندگان در پژوهش، جهت کدگذاری مضامین و تحلیل و تفسیر داده‌ها کمک گرفته شد.

رویکرد استدلالی به تحلیل و تفسیر داده‌ها در این بخش نیز استقرایی - قیاسی بوده است. به این معنا که ابتدا کدهای باز شناسایی گشته و با کنار هم قرار دادن آنها بر اساس روابط بین آنها، مضمون‌های فرعی و اصلی ایجاد شده‌اند. پس از این روند استقرایی، مجدداً کدهای باز که بعداً شناسایی شدند به‌صورت انتخابی در ذیل مضامین فرعی و درنهایت مضامین اصلی، ایجاد و یکپارچه شدند.

۳. یافته‌های پژوهش

با توجه به هدف اصلی پژوهش و در جهت دستیابی به آنچه که تجارب زیسته دانشجو معلمان در ارتباط با دین‌گزینی نامیده می‌شود، نتایج به‌دست‌آمده از تحلیل مصاحبه‌های به‌عمل‌آمده شامل: ۱۶۲ کدباز، ۱۷ مضمون فرعی و ۷ مضمون اصلی شد که به‌صورت شکل زیر سازمان‌دهی شدند که در نمودار زیر چگونگی ارتباط مضامین اصلی و فرعی قابل مشاهده است.

شکل (۱): شکل مفهومی عوامل دین‌گریزی

در ادامه با در نظر گرفتن مضامین اصلی و فرعی و کدهای باز به بررسی هریک از مضامین اصلی با توجه به مضامین فرعی و کدهای باز از طریق جداول تشکیل‌دهنده مرتبط و نمونه‌هایی از شواهد گفتاری مربوطه خواهیم پرداخت.

مضمون اصلی اول: عدم شناخت صحیح دین

بر اساس نتایج به‌دست‌آمده از تحلیل مصاحبه‌ها در ارتباط با عدم شناخت صحیح دین بر دین‌گریزی، سه مضمون فرعی پیگیری نکردن برای حصول معرفت دینی، به‌کار نبستن اصول منطقی تفکر و عدم انتقال معارف صحیح به شیوه فراگیر از سوی دانشگاه بودند که در جدول ۱ کدهای باز و مضمون‌های فرعی بیانگر هریک ارائه شده‌اند:

جدول (۱): شناسایی نقش عدم شناخت دین در دین‌گریزی دانشجویان

مضمون اصلی	مضمون‌های فرعی	کدهای باز
عدم شناخت صحیح دین	پیگیری نکردن برای حصول معرفت دینی	عدم مطالع متون دینی - کم‌اهمیت تلقی کردن مسائل دینی - اهتمام نداشتن به پرسش - مقاومت در برابر فهم جدید - بی‌توجهی به مراتب و اولویت‌های دینی - کم‌حوصلگی ناشی از ماشینی‌شدن زندگی‌ها - وقت نگذاشتن برای کسب معرفت دینی - بی‌میلی برای شناخت ناشی از سخت‌انگاری وظایف دینی - دریافت دین از منابع ناموثق
	به کار نبستن اصول منطقی تفکر	توجه نکردن به تطابق دین و فطرت - ضعف در تفکر و تعقل - انتخاب ناآگاهانه - کج‌فهمی - اطلاعات سطحی - بینش نادرست - ناتوانی در تحلیل شبهات
	عدم انتقال معارف صحیح به شیوه فراگیر از سوی سازمان‌های مربوطه	عدم معرفی صحیح دین به مردم - تجویز دستورات ناقص - بهره نبردن از فناوری‌های نوین برای آموزش معارف دین - دسترسی نداشتن به منابع معتبر - کمبود طرح‌های جامع معرفتی برای مردم و جوانان - تفسیرهای متناقض از دین توسط برخی افراد

در ادامه به منظور مستندسازی به نمونه‌هایی از صحبت‌ها، اشارات و دیدگاه‌های مشارکت‌کنندگان در فرایند مصاحبه، اشاره می‌شود. ضمناً در بعضی از نقل‌قول‌ها ممکن است بیش از یک کد باز وجود داشته باشد.

اطلاع‌رسان ۱: «...در خصوص این سؤال شاید بتوان چنین ادعا کرد که دلیل اول عدم شناخت است. اگر دین واقعی به مردم معرفی شود، گریزی از آن نخواهند داشت و جذب خواهند شد. در خصوص کیفیت و نحوه اثر نیز نسبت مستقیم مطرح است که شناخت درست به جذب بیشتر می‌انجامد و شناخت کم و غلط به فاصله گرفتن ختم می‌شود...».

اطلاع‌رسان ۲: «...عدم مطالعه متون دینی، عدم اهتمام به پرسش سؤالات و شبهات و

کم‌اهمیت تلقی کردن مسائل دینی و در نتیجه نیندیشیدن...».

اطلاع‌رسان ۹: «...اصلی‌ترین ریشه دین‌گریزی مربوط به عدم شناخت کافی، کج‌فهمی‌ها و اطلاعات وسیع اما سطحی افراد است. طرح‌واره‌ها و بینش نادرستی که در ذهن بر مبنای این اطلاعات شکل گرفته به‌خودی‌خود در مواجهه با اطلاعات بعدی، عامل تقویت دین‌گریزی می‌شود. منظور این است که عدم شناخت کافی باعث شکل‌گیری بینش نامناسب و در ادامه دریافت اطلاعات با همین بینش نامناسب، قضاوت شده و دین‌گریزی را تشدید می‌کند. نکته‌ای که باید مدنظر داشت این است که عموماً ذهن در برابر پذیرش موارد جدید مقاومت نشان می‌دهد که این مورد خود می‌تواند دین‌گریزی را تقویت کند. ارائه مطالب جدید و نو برای شناخت دین باید با مهارت و شیوه‌هایی باشد که مقاومت کمتری در پذیرش آن وجود داشته باشد...».

اطلاع‌رسان ۱۱: «...ضعف‌های شناختی و معرفتی می‌توانند تأثیرات عمیقی بر دین‌گریزی در جامعه داشته باشند. افرادی که اطلاعات کافی درباره اصول و مبانی دین خود ندارند، ممکن است به‌راحتی تحت تأثیر شبهات و انتقادات قرار بگیرند. این ضعف‌ها می‌تواند ناشی از عدم آموزش مناسب، عدم دسترسی به منابع معتبر یا حتی تجربه‌های منفی در ارتباط با دین باشد...».

اطلاع‌رسان ۱۲: «...ضعف‌های شناختی - معرفتی ریشه در ماشینی‌شدن زندگی انسان و کم‌حوصله شدن و عدم تخصیص زمان برای انجام وظایف دینی است...».

مضمون اصلی دوم: کوتاهی نهاد خانواده

بر اساس تحلیل نتایج به‌دست‌آمده از مصاحبه‌ها در رابطه با این سؤال، مضامین فرعی نگرش منفی یا خنثی خانواده به مقوله دین و تأثیر معکوس ناشی از عملکرد در خانواده بودند. در جدول ۲ به کدهای بازو مضامین فرعی به‌دست آمده اشاره می‌شود.

جدول (۲): شناسایی نقش کوتاهی نهاد خانواده در دین‌گریزی دانشجویان

مضمون اصلی	مضمون‌های فرعی	کدهای باز
کوتاهی نهاد خانواده	نگرش منفی یا خنثی خانواده به مقوله دین	مذهبی نبودن خانواده - کم‌اهمیت شمردن مسائل دینی در خانواده - شناخت ضعیف خانواده از دین - نبود آموزش خانوادگی - تعاملات فکری ناقص میان اعضای خانواده - بازخوردهای منفی خانواده از اخبار و اطلاعات روز جامعه - کمی میزان صرف وقت در خانواده برای شناخت صحیح دینی - الگوپذیری غلط فرزندان از والدین - سختی مخالفت با اعضای خانواده در خانواده‌های کم‌میل بی دین
	تأثیر معکوس ناشی از عملکرد خانواده	رفتارهای غلط و زننده در خانواده - سبک زندگی نامناسب - سخنان نسنجیده والدین - الزام والدین برای تطابق فرزندان با زمان گذشته - ناتوانی در انتقال ارزش‌ها از سوی والدین به فرزندان - افراط در تحکم والدین به فرزندان برای انجام اعمال دینی

در ادامه به‌منظور مستندسازی به نمونه‌هایی از صحبت‌ها، اشارات و دیدگاه‌های مشارکت‌کنندگان در فرایند مصاحبه، اشاره می‌شود. ضمناً در بعضی از نقل‌قول‌ها ممکن است بیش از یک کد باز وجود داشته باشد.

اطلاع‌رسان ۲: «...خانواده با کم‌اهمیت شمردن مسائل دینی، با رفتارهای غلط و سبک زندگی نامناسب می‌تواند سبب دوری از دین شود...».

اطلاع‌رسان ۵: «...طبیعتاً خانواده به‌عنوان یکی از نهادهای مهم و تأثیرگذار در چرخه مربوطه می‌باشد. اگر آموزش صحیح را از خانواده شروع کنیم نتایج آن بسیار مثبت خواهد بود...».

اطلاع‌رسان ۶: «...خانواده مهم‌ترین مرکز رشد و تربیت دینی افراد است؛ بنابراین دینداری یا دین‌گریزی اعضای خانواده بر هم اثرگذار است و این تعامل فکری و فرهنگی بین اعضای خانواده به‌طور مستمر در جریان است و هرگونه کنش و رفتار

نیز خصوصاً از سوی والدین می‌تواند در شدت و جهت‌گیری دینی افراد خانواده تأثیر بگذارد...».

اطلاع‌رسان ۹: «... خانواده مذهبی اما نابلد در نوع تربیت و شیوه انتقال دین به فرزندان موجب دین‌گزیزی خواهد شد. صدا البته خانواده‌هایی که به لحاظ میزان پرداخت به مباحث دینی دچار ولنگاری شده‌اند، به سهم خود که بسیار قابل ملاحظه هست، هم شناخت فرزند به دین را محدود کرده‌اند و هم شخصیت غیردینی برای فرد شکل داده‌اند. این امر خود منجر به دین‌گزیزی خواهد شد...».

اطلاع‌رسان ۱۸: «... خانواده‌ها مهم‌ترین نهاد اجتماعی در جامعه هستند؛ زیرا کانونی برای تربیت نسل دیروز امروز و فردای جامعه به‌شمار می‌آیند. ما در خانواده‌ای متولد می‌شویم که از دین و آیینی پیروی می‌کند؛ اکثر ما همان دینی را برای خود برمی‌گزینیم و به آن پایبند می‌شویم که خانواده ما از آن پیروی می‌کنند. درواقع اکثر ما با پدر و مادر خود هم‌کیش می‌شویم و عده محدودی وجود دارد که دینی خلاف دین پدران و مادران خود داشته باشند. گاهی ممکن است خانواده‌ها فرزندان خود را مجبور به تبعیت از یک دین کنند و با انجام اعمال و رفتاری یا عقیده خشک و اشتباهی دین را به نادرستی به فرزندان خود بیاموزند و سبب زده‌شدن و دورشدن فرزندان خود از دین شوند...».

مضمون اصلی سوم: تأثیر منفی دوستان

بر اساس تحلیل نتایج حاصل از مصاحبه‌ها مضامین فرعی عناوین سوءاستفاده از اخلاق و احساس جوانی، قدرت انتقال اثر منفی ناشی از فضای پرجاذبه دوستی و عقاید و رفتارهای نادرست دوستان بد، نام‌گذاری گردیدند. کدهای باز و مضامین فرعی به‌دست‌آمده در جدول ۳ نشان داده می‌شود.

جدول (۳): شناسایی نقش تأثیر منفی دوستان در دین‌گریزی دانشجویان

مضمون اصلی	مضمون‌های فرعی	کدهای باز
تأثیر منفی دوستان	سوءاستفاده از اخلاق و احساس جوانی	تبعیت از دوستان از سر احساسات - ایجاد گرایش‌های منفی ناشی از پُرکردن خلأهای زندگی شخصی توسط دوستان - نگاه هیجانی ناظر به ویژگی‌های دوران نوجوانی و جوانی در انتخاب دوستان - میل به خودنمایی و رقابت کاذب جوانان و نوجوانان در میان دوستان و همسالان - عدم استقلال شخصیتی از دوستان و وابستگی مفرط
	قدرت انتقال اثر منفی ناشی از فضای پُر جاذبه دوستی	گرایش مطلق به باورهای دوستان - اثر شناختی برتر دوستان در میان بسیاری از منابع دیگر - انتقال خصلت‌های بد به صرف همجواری - کامل و بی‌نقص دیدن دوستان ناشی از عادت به همنشینی با ایشان
	عقاید و رفتارهای نادرست دوستان بد	انتخاب دوستان بدون نظارت و مشورت خانواده - طیفی شدن فضاهای دوستی و در نتیجه یک‌دست‌شدن هر گروه از دوستان در شکل منفی آن - احتیاط نکردن در دوست‌یابی - تمایلات و گرایش‌های مادی مفرط در میان برخی دوستان - خوش‌گذرانی‌های خارج از عرف - انجام رفتارهای پُرخطر و برخی گناهان از ترس طردشدن از سوی دوستان

در ادامه به‌منظور مستندسازی به نمونه‌هایی از صحبت‌ها، اشارات و دیدگاه‌های مشارکت‌کنندگان در فرایند مصاحبه، اشاره می‌شود. ضمناً در بعضی از نقل‌قول‌ها ممکن است بیش از یک کد باز وجود داشته باشد.

اطلاع‌رسان ۳: «...در نوجوانی و جوانی دوستان اثر بسیار زیادی دارند. حتی می‌تواند نگرش و اعتقاد هم دستخوش تغییر شود. اگر شناخت قوی نباشد، در بین احساسات پُرشور جوانی، شناخت‌های نادرست به‌سادگی می‌تواند وارد شود...».

اطلاع‌رسان ۹: «...جمع دوستان به‌عنوان دومین حلقه ارتباطی بعد از خانواده بسیار

اثرگذار خواهد بود، خصوصاً در سنین نوجوانی که شخصیت در حال شکل‌گیری است. در خانواده‌هایی که به لحاظ دینی دچار ولنگاری و بی‌اهمیتی هستند، نقش دوستان پُررنگ‌تر خواهد شد؛ البته بسته به نوع دوستان در این شرایط که عموماً چون شناختی نسبت به دین ندارند و به تبع دوستان نیز از طیف خودشان هستند. دین‌گزیزی تقویت خواهد شد...».

اطلاع‌رسان ۱۲: «...دوستان با تمایلات مادی خارج از عرف و خوش‌گذرانی‌های آنی عامل مهم دین‌گزیزی در افراد است...».

اطلاع‌رسان ۱۳: «... انسان بعد از خانواده بیشترین اوقات خود را در کنار دوستان و همسالان خود می‌گذراند؛ این اثرپذیری در زمینه دین‌گزیزی نیز قابل رؤیت است چراکه یک انسان دیندار و معتقد می‌تواند به مرور و در اثر دوستی با فردی که اعتقاد چندانی ندارد، اعمال را ترک کرده، ارزش‌هایی که دارد، برایش کم‌رنگ شود و به مرور وارد عرصه دین‌گزیزی شود. او وقتی خود را با دوست دین‌گیز خود مقایسه می‌کند هیچ نقصی در کارش نمی‌بیند و این‌گونه به‌نوعی تشویق می‌شود...».

اطلاع‌رسان ۱۶: «... نقش دوستان در دین‌گزیزی را نمی‌توان نادیده گرفت چون فرد در محیطی قرار می‌گیرد که اگر باب میل دوستانش رفتار نکند ترسو و بزدل خطاب می‌شود؛ اما این تأثیر به‌طور قطع و صددرصد نیست و همان‌طور که فرد می‌تواند وابسته به دوستان باشد می‌تواند به همان اندازه نیز متکی به خود و دارای استقلال باشد...».

مضمون اصلی چهارم: نقش فضای مجازی و تبلیغات رسانه‌ای در دین‌گزیزی

نتایج حاصل از بررسی مصاحبه‌ها در این باره نشان داد که مضامین فرعی در دو عنوان مأموریت رسانه‌ای در جهت دین‌گزیزی مردم و جهل صاحب رسانه و مخاطب دسته‌بندی می‌شوند. در جدول ۴ به کدهای باز به‌دست‌آمده از مصاحبه اشاره می‌شود.

جدول (۴): شناسایی نقش فضای مجازی و تبلیغات رسانه‌ای در دین‌گریزی دانشجویان

مضمون اصلی	مضمون‌های فرعی	کدهای باز
تبلیغات سوء رسانه‌ای در فضای مجازی	مأموریت رسانه‌ای در جهت دین‌گریزی مردم	نفی معنویت و مبنایگذاری مادی و دنیوی صرف - فشل کردن جامعه - سیاه‌نمایی - دروغ‌پراکنی - فریبکاری در ترویج سبک زندگی ایده‌آل و مطلوب - القاء موفقیت در صورت دوری از دین - تسلط جریان‌ها و کشورهای استعمارگر و مستکبر بر رسانه - اشاعه و عادی‌سازی گناه در جامعه - نگرش اومانیستی در تقابل با دین در بعضی رسانه‌ها - به‌کاربردن توجیهات علمی از سوی صاحبان رسانه برای باورپذیر کردن اخبار و اطلاعات خود - ارائه محتوای فرهنگی و تفریحی در تضاد با ارزش‌های دینی - گسیل حجم فراوان شبهات اعتقادی بدون سوق‌دادن مخاطب به اندیشیدن یا پرسیدن
	جهل صاحب رسانه و مخاطب	عدم توجه به برنامه‌ریزی برای نسل ضد در بستر فضای مجازی - نداشتن سواد رسانه‌ای کافی - باورکردن اخبار فضای مجازی بدون دلیل خواستن - کم‌کاری رسانه‌های مذهبی و دینی - به‌روز نبودن بسیاری از رسانه‌های مذهبی و دینی - آموزش‌ندادن مردم برای استفاده صحیح از رسانه‌های گروهی - دامن‌زدن به رفتارهای ناپه‌نجار توسط عده‌ای از کابران صرفاً برای جذب مخاطب و جلب توجه بیشتر

در ادامه به‌منظور مستندسازی به نمونه‌هایی از صحبت‌ها، اشارات و دیدگاه‌های مشارکت‌کنندگان در فرایند مصاحبه، اشاره می‌شود. ضمناً در بعضی از نقل‌قول‌ها ممکن است بیش از یک باز وجود داشته باشد.

اطلاع‌رسان ۱: «... تفکر مادی‌گرایی حاکم بر دنیای کنونی که مؤلفه اصلی آن نفی معنویت و حقایق ماورائی و فراروایت‌هاست، ابزار اصلیش فضای مجازی و رسانه است برای دور نگه‌داشتن مردم از معنویت. پس فضای مجازی رها شده فشل و

بی‌برنامه می‌تواند به دین‌گزیزی بینجامد...».

اطلاع‌رسان ۴: «... فضای مجازی می‌تواند با ظاهرسازی‌های کاذب و عادی‌سازی گناهان دین را در جامعه کم‌رنگ کرده و دین‌گزیزی را در جامعه اشاعه دهد...».

اطلاع‌رسان ۹: «... به گفته بنیان‌گذاران رسانه، علم رسانه برای قابل‌باورپذیرکردن موارد غیرقابل‌باورپذیر است، یعنی رسانه را برای پیشبرد اهداف خود هرچند غیرقابل‌باور باشند، به‌کار می‌برند که این مورد نیز یعنی رسانه، تحت‌سلطه غرب و دین‌ستیزان است...».

اطلاع‌رسان ۱۱: «... این فضاها به افراد امکان می‌دهند که به اطلاعات متنوع و گاهی متضاد دسترسی پیدا کنند. برخی از این اطلاعات ممکن است انتقادات یا شبهاتی نسبت به دین و مذهب را مطرح کنند که می‌تواند به کاهش اعتقاد و دینداری افراد منجر شود ...».

اطلاع‌رسان ۱۳: «... اکثریت افرادی که در این فضا سیر می‌کنند، سواد و مهارت رسانه‌ای کافی را ندارند و همین امر کفایت تا فضای مجازی و تولیدات رسانه‌ای بی‌پایه و اساس، خوراک ذهن‌های آنان را فراهم کرده و آنان را با هیجانه‌ها و چالش‌هایی روبه‌رو کند که آن‌ها جز پذیرش هیچ راهی نداشته باشند در برخی موارد فضای مجازی موجب سم‌پاشی و از بین بردن عقاید و ارزش‌هایی است که فرد مدت‌هاست آن‌ها را پذیرفته و باور...».

اطلاع‌رسان ۱۵: «... بنابراین استفاده نابه‌جا و عدم نظارت توأم با معرفت از طریق خانواده، دستگاه‌های ذی‌ربط، حاکمیت و به‌نوعی رها کردن بدون آموزش و نظارت می‌تواند بر دین‌گزیزی افراد در سطح گسترده و وسیع مؤثر باشد ...».

مضمون اصلی پنجم: نقش مشکلات اقتصادی در دین‌گزیزی

تحلیل جواب‌های مصاحبه‌شوندگان در رابطه با این سؤال، اثرهای فکری و ذهنی غلط و همچنین اثرهای عملکردی در خلاف جهت آموزه‌های دینی به‌عنوان مضامین فرعی به‌دست آمدند. در جدول ۵ به کدهای باز این سؤال اشاره می‌شود.

جدول (۵): شناسایی نقش مشکلات اقتصادی در دین‌گریزی دانشجویان

مضمون اصلی	مضمون‌های فرعی	کدهای باز
مشکلات اقتصادی و معیشتی جامعه	اثرهای فکری و ذهنی غلط	اثر مستقیم فقر بر بی‌توجهی به دین - دوری از سطوح بالاتر نیازها مانند معرفت و دینداری به دلیل مشکل در نیازهای اولیه - تلقی ناکارآمدی دین توسط نسل ضد در صورت مشاهده مشکلات اقتصادی - نقش واسطه‌ای اقتصاد ضعیف با اثر مستقیم بر خانواده و اثر غیرمستقیم بر هریک از اعضای خانواده - بزرگنمایی مسائل و مشکلات معیشتی با بروز کوچک‌ترین مشکل اقتصادی ناشی از تأثیر اقتصاد بر افکار عمومی - القاء یاس - واردکردن استرس و اضطراب بر افراد - گرفتن تمرکز مردم از توجه و شناخت صحیح - ازدست‌دادن انگیزه زندگی - مقصر دیدن خدا با نگرش ایجادشدن مشکل و برطرف نشدن آن
	اثرهای عملکردی در خلاف جهت آموزه‌های دینی	رو آوردن به گناه و بزهکاری به دلیل نیازمندی - گره‌خوردن بیش از پیش آسایش و رفاه مردم به اقتصاد - صرف فکر و وقت بیشتر برای رفع گرفتاری معیشتی و در نتیجه آن وقت نگذاشتن برای معرفت و اعمال دینی - طمع برخی از مردم و توجه صرف به ثروت‌اندوزی

در ادامه به منظور مستندسازی به نمونه‌هایی از صحبت‌ها، اشارات و دیدگاه‌های مشارکت‌کنندگان در فرایند مصاحبه، اشاره می‌شود. ضمناً در بعضی از نقل‌قول‌ها ممکن است بیش از یک باز وجود داشته باشد.

اطلاع‌رسان ۲: «... مشکلات اقتصادی با درگیرکردن اولین حلقه‌های نیاز یک فرد و جامعه، قدرت تفکر و نگرش مبتنی بر اعتقادات صحیح دینی را از فرد گرفته و حتی در مقابل آن قرار می‌دهند...».

اطلاع‌رسان ۷: «... رابطه همسو دارند. هرچقدر اقتصاد ضعیف، دین‌گریزی بیشتر چون بیشتر فکر و عمل افراد صرف پیدا کردن پول برطرف کردن مایحتاج می‌شود...».

اطلاع‌رسان ۱۰: «... نقل از معصوم که می‌فرمایند وقتی فقر واردخانه‌ای شود، دین از آن خارج می‌شود، می‌توان گفت که حجمی از دین‌گزیزی مربوط به اقتصاد می‌باشد که وقتی فشار اقتصادی بر انسان وارد شود، برای رفع نیازهای خود از برخی از احکام دینی چشم‌پوشی نماید با اینکه حتی پس از آن، از لحاظ روحی بسیار آسیب می‌بیند ...».

اطلاع‌رسان ۱۱: «... در شرایط سخت اقتصادی، اولویت‌های افراد ممکن است تغییر کند و توجه آن‌ها بیشتر به مسائل مادی معطوف شود تا مسائل روحی و معنوی ...».

اطلاع‌رسان ۱۲: «... مشکلات اقتصادی باعث عدم تمرکز و استرس در خانواده‌ها خواهد شد و زمینه دین‌گزیزی را خواهد داشت ...».

اطلاع‌رسان ۱۴: «... در جامعه خودمان افرادی که شرایط اقتصادی خوبی ندارند ابتدا به مسائل سیاسی معترض‌اند و به حکومت اسلامی و سپس برای همیشه پرونده دین را می‌بندند، با این تفسیر که چرا خدایی که به او اعتقاد داشتیم مارا کمک نکرد. پس مسئله اقتصاد یک اصل مهم در گریز از دین است ...».

مضمون اصلی ششم: نقش کیفیت و نحوه اثرگذاری آسیب‌های اجتماعی بر دین‌گزیزی

بر اساس نتایج به‌دست‌آمده از مصاحبه‌های صورت گرفته، مضامین فرعی در دو عنوان رواج برخی گناهان و چالش‌های ویژه مقابله و حل آسیب‌های اجتماعی مشخص شدند. در جدول ۶ به کدهای باز مربوط به این سؤال اشاره می‌شود.

جدول (۶): شناسایی نقش کیفیت و نحوه اثرگذاری آسیب‌های اجتماعی در دین‌گزیزی دانشجویان

مضمون اصلی	مضمون‌های فرعی	کدهای باز
ابتلای افراد به آسیب‌های اجتماعی	رواج گناه	هنجارشکنی و قبح‌زدایی از آن - افزایش خودکشی‌ها - دزدی و سرقت - سرگرمی‌های نامناسب و آلوده به گناه - خشونت‌های روزافزون - رواج الگوهای خلاف شأن فرهنگی در ارتباطات کلامی - تجمل‌گرایی منجر به اسراف - شیوع انحرافات جنسی - ارتباطات نامشروع در میان برخی افراد - حرام‌خواری و عادی شدن آن - اعتیاد و

مضمون اصلی	مضمون‌های فرعی	کدهای باز
		شیوع آن در میان جوانان - بی‌حجابی از سوی برخی زنان - بی‌عفتی از سوی برخی آقایان
	چالش‌های ویژه مقابله و حل آسیب‌های اجتماعی	اثر فوری و مستقیم ناشی از حجم وسیع ابتلای مردم به این آسیب‌ها - اثر اعمال ناپسند بر افکار و باورها - توجیه کردن و گریز از سرزنش خویش در افراد مبتلا به آسیب‌ها - اختلالات روانی ایجاد شده - افسردگی طولانی‌مدت در بین عده‌ای از مردم - بی‌توجهی به زمینه بروز این آسیب‌ها و حل نشدن آنها - تهاجم فرهنگ غربی و نفوذ وسیع و سریع آن به دلیل انتقال آسان در جوامع امروزی - بالا رفتن سن ازدواج - سوژه‌سازی رسانه‌های معاند با دین از آسیب‌های اجتماعی - بیکاری خصوصاً در میان جوانان - از بین رفتن نگاه مسئولانه به جامعه ناشی از آسیب‌های اجتماعی - سختی مخالفت و حرکت خلاف جهت با توده‌های مردم گرفتار به آسیب‌های اجتماعی

در ادامه به‌منظور مستندسازی به نمونه‌هایی از صحبت‌ها، اشارات و دیدگاه‌های مشارکت‌کنندگان در فرایند مصاحبه، اشاره می‌شود. ضمناً در بعضی از نقل‌قول‌ها ممکن است بیش از یک کد باز وجود داشته باشد.

اطلاع‌رسان ۲: «... رفتار و اعمال اثر مستقیم بر باورها می‌گذارند به‌نحوی که با انجام هرآنچه که در مسلک دینی گناه نامیده می‌شود، خودبه‌خود در اثر توجیه فرد و گریز از سرزنش خویشتن به کم‌رنگ‌شدن باور می‌انجامد. تبلور این گناهان را امروزه در آسیب‌های اجتماعی همچون مسئله حجاب و عفاف، اعتیاد، حرام‌خواری، ارتباطات نامشروع و... می‌توان دید...».

اطلاع‌رسان ۷: «... امروزه با توجه به ارتباط و فرهنگ غالب غربی، تهاجم آن و ضدیت آن با دین، این آسیب‌ها را به شدت در دین‌گریزی تأثیرگذار هستند...».

اطلاع رسان ۱۱: «... اگر افراد شاهد رفتارهای ناپسند از سوی افرادی که خود را مذهبی می‌دانند، باشند. ممکن است نسبت به دین دلسرد شوند. کیفیت این آسیب‌ها و نحوه وقوع آن‌ها می‌تواند شدت این تأثیرات را افزایش دهد...».

اطلاع رسان ۱۴: «... در جامعه فعلی ما مردم با آسیب‌های اجتماعی زیادی سروکله می‌زنند. جامعه رو به فساد است و این روند باعث تباهی می‌شود؛ برای مثال تفریحاتی که امروزه در اختیار جوانان است با دین تضاد دارد. فرضاً کلیپ‌های مهمانی‌های مختلط، چت با نامحرم، تفریحات بدون حجاب؛ پس فرد یا باید قید تفریح را بزند یا دین که اکثریت از دنیا نمی‌زنند و این‌ها به دلیل اشتباه بنا نهادن جامعه است یعنی جامعه با نام اسلامی ولی مبلغ فرهنگ غربی و این آسیب‌ها باعث دوری از دین می‌شود...».

اطلاع رسان ۱۶: «... آسیب‌هایی که رخ می‌دهد و نه بر فرد بلکه بر جامعه عظیمی از افراد تأثیر می‌گذارد، می‌شود دلیلی برای نفرت بعدی که از آن موضوع دلسرد شوند و کم‌کم از آن فاصله بگیرند، چون محسوس است و افراد به عینه آن را مشاهده می‌کنند (وقتی گریبانگیر دیگری شده است قطعاً مرا نیز در خود غرق می‌کند)؛ اما افرادی هم هستند که مستثنی از این امرند و بدون توجه به جمع همان روال قبلی خود را ادامه می‌دهند...».

مضمون اصلی هفتم: نقش عملکرد منفی و ضعیف افراد مذهبی (یا به ظاهر مذهبی) بر دین‌گرایی

بر اساس تحلیل پاسخ‌های مصاحبه‌صورت گرفته در رابطه با این سؤال سه مضمون فرعی نقص معرفتی در میان خود این افراد، رفتارهای غلط ناشی از سوگیری‌های شخصی و بی‌توجهی مردم به راه‌های صحیح شناخت دین، مشخص شد. در جدول ۷ به کدهای باز پاسخ‌های این سؤال اشاره می‌گردد.

جدول (۷): نقش عملکرد منفی و ضعیف افراد مذهبی (یا به ظاهر مذهبی) را بر دین‌گریزی

مضمون اصلی	مضمون فرعی	کدهای باز
عملکرد ضعیف و منفی افراد مذهبی یا به ظاهر مذهبی	نقص معرفتی در میان خود این افراد	سخنان بی‌اساس و بیان تحرفی از عقاید دینی - طرز غلط امر به معروف و نهی از منکر در میان مردم و به‌ویژه جوانان - کوتاهی در معرفی الگوهای اصیل دینداری به جامعه - حرکت‌های خیرخواهانه ولی بدون برنامه‌ریزی - فهم غلط از حقیقت دین توسط خود این افراد
	رفتارهای غلط ناشی از سوگیری‌های شخصی	تحمیل دینداری بر افراد به نحو غلط و افراطی - ریاکاری و تظاهر به دین‌داری - ورود برخی افراد مذهبی به دوقطبی‌های موجود در جامعه - تفاوت در ظاهر و باطن این افراد - نقص در عمل به تکالیف دینی - عملکرد زننده ناشی از ناکامی‌های شخصی - رفتارهای ناشی از عقده‌گشایی - رفتارهای تعصبی به دور از فکر و تدبیر - تناقض بین گفتار و عمل این اشخاص
	بی‌توجهی مردم به راه‌های صحیح شناخت دین	ملاک قضاوت مردم قرارگرفتن درباره دین‌زده‌شدن افراد کم‌عمق در بینش با مشاهده رفتارهای غلط - معرفی ضعف‌های عملکردی این افراد توسط رسانه‌های معاند دین به‌عنوان ویتترین و نمایه دین

در ادامه به‌منظور مستندسازی به نمونه‌هایی از صحبت‌ها، اشارات و دیدگاه‌های مشارکت‌کنندگان در فرایند مصاحبه، اشاره می‌شود. ضمناً در بعضی از نقل‌قول‌ها ممکن است بیش از یک کد باز وجود داشته باشد.

اطلاع‌رسان ۱: «... تناقضات موجود در بین مذهب‌یون به‌شدت می‌تواند باعث دین‌گریزی شود، یک غلط کوچک از یک فرد مذهبی می‌تواند یک گناه بزرگ نابخشودنی باشد؛ زیرا ملاک قضاوت مردم قرار خواهد گرفت ...».

اطلاع‌رسان ۳: «... افراد کوتاه‌بین، جاهل و تعصب‌زده‌ای که گویی دین را محلی برای

جبران عقده‌ها و نقص‌ها و ناکامی‌های خود قرار داده و با فهم غلط از آن و عمل و ظاهر نازیبا و زننده خود، دیگران را از دین‌گريزان می‌کنند. از پاپ‌های کلیسا گرفته تا خوارج تا داعش و وهابیت در درجات کمترش هم در همه‌جا هست ...».

اطلاع‌رسان ۴: «... مبلغان مذهبی یا اشخاصی که ادعای دینداری دارند وقتی در مواضع مختلف نقش منفی در اجتماع بر جای گذارند ممکن است اشخاصی را که پیش‌زمینه معرفت و شناخت ضعیف از دین داشته باشند، تحت تأثیر منفی تبلیغ ناب‌جای خود قرار دهند و از دین زده و گريزان شوند ...».

اطلاع‌رسان ۹: «... عملکرد ضعیف افراد مذهبی و یا افراد به اصطلاح خشک مذهب برا دو گروه سوژه هستند: یک گروه افرادی که شناخت کافی از دین ندارند و عملکرد این افراد را به‌عنوان مبانی و عین دین می‌دانند؛ بنابراین هر اشتباهی که صورت بگیرد به پای دین به حساب می‌آورند و دین را مشکل‌دار و نامناسب می‌پندارند؛ بنابراین از خیر دین می‌گذرند و تمایلی به دین ندارند. گروه دیگر، رسانه‌های معاند با مانور بر روی عملکرد این افراد و گروه‌ها، با نمایش دادن عملکرد این افراد دین را به جامعه جهانی این‌گونه معرفی می‌کنند که این خود تشدیدکننده و تأییدکننده دین‌گریزی برای مخاطبان خودشان هستند ...».

اطلاع‌رسان ۱۷: «... این‌گونه افراد معمولاً سعی در تحمیل دین بر دیگران دارند که در جوامع امروزی معمولاً نه‌تنها روش خوبی برای سوق‌دادن افراد به دین نیست بلکه باعث بیزاری از آن نیز می‌شود ...».

نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر بررسی پدیدارشناسی عوامل شکل‌گیری در روحیه دین‌گریزی در میان دانشجویان است. پژوهش حاضر شامل هفت مضمون اصلی شامل کیفیت و نحوه اثرگذاری ضعف‌های شناختی و معرفتی بر دین‌گریزی در جامعه، کیفیت و نحوه اثرگذاری خانواده بر دین‌گریزی میان افراد، نقش دوستان و شیوه تأثیر آنها بر دین‌گریزی در میان افراد، نقش فضای مجازی و تبلیغات رسانه‌ای بر دین‌گریزی در جامعه، تأثیر مشکلات اقتصادی بر دین‌گریزی در جامعه، کیفیت و نحوه اثرگذاری

آسیب‌های اجتماعی بر دین‌گریزی در جامعه و نقش عملکرد منفی و ضعیف افراد مذهبی (یا به ظاهر مذهبی) بر دین‌گریزی در جامعه در شکل‌گیری روحیه دین‌گریزی در میان مردم و به‌ویژه جوانان هستند؛ بر اساس مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته از دانشجویان مشغول به تحصیل و فارغ‌التحصیل در دانشگاه فرهنگیان شهر خرم‌آباد بود. نتایج حاصل از بررسی مصاحبه‌ها در ارتباط با سؤال پژوهش نشان داد، از بین عوامل مربوط به مضمون عدم شناخت صحیح دین؛ پیگیری نکردن برای حصول و معرفت دینی، به‌کارنبستن اصول منطقی تفکر و عدم انتقال معارف صحیح به‌صورت فراگیر توسط سازمان‌های مربوطه بیشترین نقش را در شکل‌گیری روحیه دین‌گریزی در میان مردم و به‌ویژه جوانان دارند. در ارتباط عوامل مربوط به مضمون کوتاهی نهاد خانواده، نگرش منفی یا خنثی خانواده به مقوله دین و تأثیر معکوس ناشی از عملکرد خانواده، در ارتباط با عوامل مربوط به مضمون تأثیر منفی دوستان؛ سوءاستفاده از اخلاق و احساس، قدرت انتقال اثر منفی ناشی از فضای پُرجاذبه دوستی و عقاید و رفتارهای نادرست دوستان بد، در ارتباط با عوامل مربوط به مضمون تبلیغات سوء رسانه‌ای در فضای مجازی، مأموریت رسانه‌ای در جهت دین‌گریزی مردم و جهل صاحب رسانه و مخاطب، در ارتباط با عوامل مربوط به مضمون مشکلات اقتصادی و معیشتی جامعه، اثرهای فکری و ذهنی غلط و اثرهای عملکردی در خلاف جهت آموزه‌های دینی، در رابطه با عوامل مربوط به مضمون ابتلای افراد به آسیب‌های اجتماعی، رواج گناه و چالش‌های ویژه مقابله و حل آسیب‌های اجتماعی و عوامل مرتبط با مضمون عملکرد ضعیف و منفی افراد مذهبی یا به ظاهر مذهبی؛ نقص معرفتی در میان خود این افراد، رفتارهای غلط ناشی از سوگیری‌های شخصی و بی‌توجهی مردم به راه‌های صحیح شناخت دین بیشترین تأثیر را در جهت شکل‌گیری روحیه دین‌گریزی در میان دانشجومعلم‌ان دارند.

در ارتباط با مضمون اول پژوهش تحت عنوان کیفیت و نحوه اثرگذاری ضعف‌های شناختی و معرفتی بر دین‌گریزی در جامعه، نتایج حاصل از مصاحبه نشان داد که پیگیری نکردن برای حصول معرفت دینی، به‌کارنبستن اصول منطقی تفکر و عدم انتقال معارف صحیح به شیوه فراگیر از سوی سازمان‌های مربوطه بیشترین نقش را در

شکل‌گیری روحیه دین‌گزیزی در میان دانشجومعلم‌ان دارند. موارد مربوط به پیگیری نکردن برای حصول معرفت دینی عمدتاً شامل عدم مطالعه متون دینی، اهتمام نداشتن به پرسش، کم‌حوصلگی و وقت‌نگذاشتن برای کسب معرفت دینی و... موارد مربوط به به‌کار نبستن اصول منطقی تفکر عمدتاً شامل اطلاعات سطحی، بینش نادرست، ناتوانی در تحلیل شبهات و انتخاب‌های ناآگاهانه و... و نیز موارد مربوط به عدم انتقال معارف صحیح به شیوه فراگیر از سوی سازمان‌های مربوطه عمدتاً شامل عدم معرفی صحیح دین به مردم، تجویز دستورات ناقص، بهره نبردن از فناوری‌های نوین برای آموزش معارف به مردم، دسترسی نداشتن مردم به منابع معتبر و... می‌شوند. نتایج به‌دست‌آمده مؤید و مرتبط با نتایج پژوهش کاویانی و نوروزی (۱۳۹۸) که در آن عقل‌گرایی محض، سطحی‌نگری، سهل‌انگاری و... به‌عنوان عوامل آسیب‌زا در تربیت دینی شناخته شدند و نتایج پژوهش نکویی (۱۴۰۰) که در آن شک و تردید و ناسازگارنمایی عقل و علم به‌عنوان عوامل مؤثر در دین‌گزیزی مشخص شدند؛ می‌باشد. همچنین در ادامه شناسایی عوامل ذکرشده توصیه می‌گردد تا در ابتدا با پیگیری نهادهای مربوطه در آموزش صحیح معارف دینی با بستری جذاب و به‌روز، چالش‌های فکری و معرفتی مناسب در جهت توجه بیشتر مردم به کسب معرفت صحیح خصوصاً در مدرسه و دانشگاه در قالب تربیون آزاد، کرسی آزاداندیشی و... ایجاد گردد که مرتبط با توصیه‌های شجاعی و زنوزی (۱۳۹۸) که تقویت آگاهی دینی و بصیرت‌افزایی دانشجویان، اساتید، کارکنان و تشکلهای دانشجویی به‌عنوان راهبرد مناسب در جهت کاهش دین‌گزیزی می‌دانند؛ هست.

در ارتباط با مضمون دوم پژوهش یعنی کیفیت و نحوه اثرگذاری خانواده بر دین‌گزیزی دانشجومعلم‌ان نتایج حاصل از مصاحبه نشان داد نگرش منفی یا خنثی خانواده به مقوله دین و تأثیر معکوس ناشی از عملکرد خانواده بیشترین تأثیر را بر شکل‌گیری روحیه دین‌گزیزی در میان دانشجومعلم‌ان دارد. موارد مربوط به نگرش منفی یا خنثی خانواده به مقوله دین عمدتاً شامل کم‌اهمیت‌شمردن مسائل دینی در خانواده، شناخت ضعیف خانواده از دین، بازخوردهای منفی خانواده از اخبار و اطلاعات روز جامعه، کمی میزان صرف وقت در خانواده برای شناخت صحیح دینی

و... و نیز موارد مربوط به تأثیر معکوس ناشی از عملکرد در خانواده عمدتاً شامل افراط در تحکم والدین به فرزندان برای انجام اعمال دینی، رفتارهای غلط و زننده در خانواده، سبک زندگی نامناسب، الزام والدین برای تطابق فرزندان با زمان گذشته و... می‌شوند. نتایج به‌دست‌آمده مؤید و مرتبط با نتایج پژوهش ایران‌خواه (۱۴۰۰) که خانواده و بی‌مسئولیتی والدین را از عوامل مؤثر در دین‌گریزی می‌داند؛ می‌باشد. همچنین در همین‌باره توصیه می‌گردد تا با آموزش صحیح به خانواده‌ها، حل چالش‌های میان اعضای خانواده خصوصاً والدین و فرزندان و همچنین به اشتراک‌گذاشتن تجارب خانواده‌های موفق با دیگر خانواده‌ها در جهت دین‌مداری و انس بیشتر با احکام و معارف دینی، برقرار گردد.

در ارتباط با مضمون سوم پژوهش مبنی بر نقش دوستان و شیوه تأثیر آنها بر دین‌گریزی در میان دانشجو معلم‌ان، نتایج حاصل از مصاحبه نشان داد که سوءاستفاده از اخلاق و احساس جوانی، قدرت انتقال اثر منفی ناشی از فضای پُر جاذبه دوستی و عقاید و رفتارهای نادرست دوستان بد بیشترین اثر را در شکل‌گیری روحیه دین‌گریزی در میان دانشجومعلم‌ان دارد. موارد مربوط به سوءاستفاده از اخلاق و احساس جوانی عمدتاً شامل تبعیت از دوستان از سر احساسات، نگاه هیجانی ناظر به ویژگی‌های نوجوانی و جوانی در انتخاب دوستان، عدم استقلال شخصیتی از دوستان و وابستگی مفرط و... موارد مرتبط با قدرت انتقال اثر منفی ناشی از فضای پُر جاذبه دوستی عمدتاً شامل انتقال خصلت‌های بد به صرف همجواری، کامل‌دیدن دوستان ناشی از عادت به همنشینی با ایشان، گرایش مطلق به باورهای دوستان و... و موارد مربوط به عقاید و رفتارهای نادرست دوستان بد عمدتاً شامل خوش‌گذرانی‌های خارج از عرف، تمایلات و گرایش‌های مادی مفرط در میان دوستان، انجام رفتارهای پرخطر و گناه از ترس طردشدن از سوی دوستان می‌شوند.

نتایج به‌دست‌آمده در مورد این سؤال مرتبط و مؤید با نتایج پژوهش شجاعی و عوض‌زاده (۱۴۰۱) در میان دانش‌آموزان متوسطه دوم که به نقش برجسته و پُررنگ دوستان در دین‌گریزی اشاره دارد، می‌باشد. در این رابطه توصیه‌هایی از جمله نظارت و مشورت خانواده‌ها برای دوست‌یابی فرزندان‌شان، حفظ استقلال شخصیتی در جمع

دوستان و بنیان مستحکم فکری و شناختی برای نپذیرفتن اثرهای منفی در میان دوستان و البته گریز از دوستان بد، می شود.

در ارتباط با مضمون چهارم پژوهش با عنوان نقش فضای مجازی و تبلیغات رسانه‌ای بر دین‌گریزی در جامعه، نتایج حاصل از مصاحبه نشان داد که مأموریت رسانه‌ای در جهت مردم و جهل صاحب رسانه و مخاطب، بیشترین اثر را در شکل‌گیری روحیه دین‌گریزی در میان دانشجومعلم‌ان دارد. موارد مرتبط با مأموریت رسانه‌ای در جهت دین‌گریزی مردم شامل نفی معنویت و مبنایگذاری صرفاً مادی و دنیوی، فشل کردن جامعه، سیاه‌نمایی کردن، دروغ‌پراکنی کردن، فریبکاری در ترویج سبک زندگی ایدئال و مطلوب و... و در رابطه با جهل صاحب رسانه و مخاطب موارد مربوط شامل عدم توجه و برنامه‌ریزی برای نسل زد در بستر فضای مجازی، نداشتن سواد رسانه‌ای، کافی، باورپذیری اخبار فضای مجازی بدون دلیل خواستن و... بودند.

نتایج به‌دست‌آمده در مورد این سؤال از پژوهش با نتایج پژوهش احمدی (۱۴۰۱) که رسانه‌های گروهی را از عوامل منجر به دین‌گریزی می‌داند و نتایج پژوهش یوسفی مقدم و غرسبان (۱۴۰۱) که وجهه غالب تمدن غربی را اومانیسم سکولار، که از اثرهای آن ترویج دین‌گریزی رسانه‌ای در سبک زندگی افراد و جوامع هست، می‌داند؛ مرتبط است. در همین راستا آموزش‌های لازم سواد رسانه‌ای برای استفاده صحیح از فضای مجازی و همین‌طور تشخیص اطلاعات و اخبار درست از نادرست و همچنین تقویت و پشتیبانی از رسانه‌های اجتماعی مفید و توانمند در جهت ترویج سبک زندگی صحیح، ایجاد نگرش دقیق و تفکر انتقادی توصیه می‌شود.

در ارتباط با مضمون پنجم پژوهش در رابطه با تأثیر مشکلات اقتصادی بر دین‌گریزی در جامعه، نتایج مصاحبه‌ها نشان داد اثرهای فکری و ذهنی غلط و همین‌طور اثرهای عملکردی در خلاف جهت آموزه‌های دینی بیشترین تأثیر را بر شکل‌گیری روحیه دین‌گریزی در میان مردم و جوانان دارند.

موارد مربوط به اثرهای فکری و ذهنی غلط شامل تلقی ناکارآمدی دین توسط نسل زد در صورت مشاهده مشکلات اقتصادی، القاء یأس، وارد شدن استرس و اضطراب به افراد، ازدست‌دادن انگیزه زندگی و... و نیز موارد مربوط به اثرهای عملکردی در جهت

خلاف آموزه‌های دینی شامل رو آوردن به گناه و بزهکاری در صورت نیازمندی، طمع برخی از مردم و توجه صرف به ثروت‌اندوزی، صرف وقت بیشتر برای رفع گرفتاری‌های معیشتی و در نتیجه آن وقت نگذاشتن برای کسب معرفت و انجام اعمال دینی، بود. نتایج به‌دست‌آمده در این باره مرتبط با نتایج پژوهش نکویی (۱۴۰۰) که فقر را در دین‌گریزی مؤثر می‌داند، می‌باشد.

حل مشکلات اقتصادی، رعایت موااسات در میان مردم خصوصاً در جامعه اسلامی و فرهنگ شکرگزاری و قناعت به‌عنوان راهکارهایی در جهت رفع این معضل عنوان می‌گردد. در ارتباط با مضمون ششم پژوهش تحت عنوان کیفیت و نحوه اثرگذاری آسیب‌های اجتماعی بر دین‌گریزی در دانشجومعلم‌ان، نتایج مصاحبه‌ها مشخص نمود که رواج گناه و چالش‌های ویژه مقابله و حل آسیب‌های اجتماعی به‌عنوان مؤثرترین عوامل در شکل‌گیری روحیه دین‌گریزی در میان مردم و به‌ویژه جوانان قلمداد می‌شوند. در رابطه با رواج گناه عمدتاً شامل مواردی همچون بی‌عفتی از سوی برخی آقایان، بی‌حجابی از سوی برخی بانوان، اعتیاد و به‌خصوص شیوع آن در میان جوانان، خشونت‌های روزافزون، هنجارشکنی و قبح‌زدایی از آن، افزایش خودکشی‌ها و... و در رابطه با چالش‌های ویژه مقابله و حل آسیب‌های اجتماعی نیز موارد ذکر شده شامل اثر فوری و مستقیم ناشی از حجم وسیع ابتلای مردم به این آسیب‌ها، بی‌توجهی به زمینه بروز این آسیب‌ها و در نتیجه حل‌نشدن آنها، از بین رفتن نگاه مسئولانه ناشی آسیب‌های اجتماعی و... بودند. نتایج به‌دست‌آمده مؤید و مرتبط با نتایج پژوهش علیانی آریان و فقیهی (۱۳۹۲) درباره اینکه بی‌شک انحراف از دین گاهی ریشه در درون انسان دارد و گاه برخاسته از شرایط محیطی و اجتماعی خاصی است که البته این دو در تعامل با یکدیگر قرار دارند؛ بود.

بررسی اصولی و ریشه‌ای مشکلات اجتماعی، کمک گرفتن از گروه‌های مردم‌نهاد برای حل این معضلات و توجه به ایجاد مشغله‌های مثبت و مفید خصوصاً برای جوانان به‌عنوان راهکار برای فائق آمدن بر این مسئله پیشنهاد می‌شود.

در ارتباط با مضمون هفتم پژوهش یعنی نقش عملکرد منفی و ضعیف افراد مذهبی (یا به ظاهر مذهبی) بر دین‌گریزی دانشجومعلم‌ان، نتایج مصاحبه‌ها نشان داد که نقص

معرفتی در میان خود این افراد، رفتارهای غلط ناشی از سوگیری‌های شخصی و بی‌توجهی مردم به راه‌های صحیح شناخت دین به‌عنوان مهم‌ترین عوامل اثرگذار بر شکل‌گیری روحیه دین‌گریزی در میان دانشجو معلمان، هستند. موارد مرتبط با نقص معرفتی در میان خود این افراد شامل سخنان بی‌اساس و بیان تحریفی از عقاید دینی، فهم غلط از حقیقت دین توسط خود این افراد، حرکت‌های خیرخواهانه ولی بدون برنامه‌ریزی، طرز غلط امر به معروف و نهی از منکر و... موارد مرتبط با رفتارهای غلط ناشی از سوگیری‌های شخصی شامل رفتارهای تعصبی به دور از فکر و تدبیر، نقص در عمل به تکالیف دینی، رفتارهای نمایشی و مبتنی بر امیال شخصی، ریاکاری و تظاهر به دینداری و... و همچنین در رابطه با بی‌توجهی مردم به راه‌های صحیح شناخت دین، ملاک قضاوت مردم قرار گرفتن درباره دین، زده‌شدن افراد کم‌عمق در بینش با مشاهده رفتارهای غلط، معرفی ضعف‌های عملکردی این افراد به توسط رسانه‌های معاند دین به‌عنوان ویتترین و نمایه دین و... بودند. نتایج حاصل از این سؤال مرتبط با نتایج حاصل از پژوهش عبدالزهره‌العقبی (۱۳۹۹) که پرهیز از تنش میان مسئولانی که به‌عنوان افراد مذهبی شناخته می‌شوند، به‌عنوان راهکاری برای کاهش دین‌گریزی می‌داند؛ می‌باشد، چراکه اصولاً این راهکار حاکی از اثر سوء عملکرد افراد مذهبی در چشم مردم دارد. برای این موضوع نیز راهکارهایی از جمله معرفی الگوهای اصیل دینی از میان شهدا، علما و بسیاری دیگر از اقشار مردم عادی توسط دستگاه‌های مربوطه، بازنگری در نگرش‌های معرفتی و رفتارهای اجتماعی توسط افراد مشهور مذهبی و همچنین دین‌شناسی معرفتی و ریشه‌دار مردم به جای دین‌شناسی از طریق صرف اعمال و گفتار افراد مذهبی یا به ظاهر مذهبی پیشنهاد می‌شود.

با توجه به شرایط، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جامعه ایران ضروری است که در مورد این مسئله که به‌نوعی می‌توان گفت یکی از موضوعات روز کشور ماست، پژوهشی انجام داد. به دلیل اینکه کشور و حکومت ما بر پایه دین اسلام بنا شده و دین یکی از نهادهای غالب محسوب می‌شود، مبلغان دینی و صاحبان نظریات دینی در پی این هستند که بتوانند با پژوهش و شناسایی نقاط ضعف و قوت نوجوانان آنها را در امر دین یاری رسانند که این تلاش‌ها و کوشش‌ها از گذشته تا به حال با صور گوناگون

انجام شده است تا این خلع نسل جوان پُر شود و سعی شود که نسلی پاک و دیندار در جهت شکوفایی نوجوانان در زندگی فردی و اجتماعی حاصل شود. جوانی از طرفی با شور و پرسشگری و کنجکاوی و کمال‌جویی و از طرف دیگر با محیطی به نام آکادمی یا دانشگاه پیوند خورده است. دانشگاه در مفهوم عام و عرفی آن جولانگاه تفکرات مختلف و نامتجانس و البته ناپخته است؛ زیرا پدیدآورندگان و پی‌جویان آن که همانا نوجوانان‌اند، در سنین ناپختگی روزگار می‌گذرانند؛ البته این امر بر نوجوانان عجیب نیست ولی منطقی می‌نماید جهت استفاده حداکثری از انرژی و پویایی فکری نسل نوپدید چاره‌ای اندیشید تا این انرژی را به طریق ثواب آن به کار گرفت. لاجرم یکی از این راه‌ها شناسایی دغدغه‌های فکری نوجوانان است. چه آنکه شاید خود او نداند چه می‌خواهد ولی دریانش باشد؛ زیرا آئینه همه را می‌نمایاند جز خودش. از این رو بایسته است نیازها و دغدغه‌های فکری نوجوانان مورد پژوهش و بررسی همه‌جانبه قرار گیرد تا فهمید که او می‌خواهد نوجوانان بدو ورود به آکادمی بنا به فراخور اقتضائات شخصی، به سمت مسائل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و ادبی کشیده می‌شوند (احمدی، ۱۴۰۱). بنابراین بررسی عوامل برخاسته از مسائل یاد شده در شکل‌گیری روحیه دین‌گریزی ضرورتی است که توجهی بیش‌ازپیش را علاوه‌بر تحقیقات و پژوهش‌های این‌چنینی می‌طلبد.

کتابنامه

- احمدی، اکرم (۱۴۰۱). علل دین‌گریزی و گرایش نوجوانان به غرب در عصر حاضر. *پژوهشنامه اورمزد*، ۶۰(۲)، ۱۳۹-۱۸۳.
- ایران‌خواه، زهرا (۱۴۰۰). *اسباب و پیامدهای دین‌گریزی جوانان از منظر قرآن و روایات*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل.
- بهارلو، زهرا (۱۴۰۱). تحلیل معرفت‌شناسانه دین‌گریزی. *پژوهشنامه فلسفه دین*، ۲۰(۱)، ۵۷-۶۴.
- پاکیزه، محمود (۱۳۹۵). بررسی برخی از ریشه‌های دین‌گریزی و ارائه راهکارهای جلوگیری از آنها. *آیین حکمت*، ۸(۲۹)، ۷-۳۱.
- ساجدی، ابوالفضل (۱۳۹۰). *دین‌گریزی چرا؟ دین‌گرایی - چه‌سان؟ قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) قم*.
- سیفی، فردین؛ حجازی، محمد؛ صبحی، علی و کیانی، قمر (۱۴۰۱). رابطه هوش معنوی و وجدان تحصیلی با عملکرد تحصیلی: نقش واسطه‌ای سرسختی تحصیلی. *مجله پژوهش در دین و سلامت*، ۸(۱)، ۶۵-۸۰.
- شجاعی زند، علیرضا (۱۳۹۵). مدلی برای مطالعه «دین‌گریزی» در ایران. *راهبرد فرهنگ*، ۹(۳۵)، ۷-۳۰.
- شجاعی، مسلم و عوض‌زاده، ابوطالب (۱۴۰۱). چالش‌های تربیت دینی با رویکرد دین‌گریزی در دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه. *پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی*، ۲(۲)، ۴۹-۶۶.
- شجاعی، نرگس و زنوزی، سیدجعفر (۱۳۹۸). *تدوین برنامه استراتژیک نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌های استان آذربایجان غربی در راستای کاهش دین‌گریزی دانشجویان*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مؤسسه آموزش عالی و غیر دولتی آذر آبادگان.
- صالحی‌زاده، محمداسماعیل و محمدی، روح‌اله (۱۳۹۴). آسیب‌شناسی تربیت دینی جوانان در مسائل عبادی از دیدگاه آیات و روایات. *آموزه‌های تربیتی در قرآن و حدیث*، ۱(۱)، ۱-۱۴.
- عابدی، حیدرعلی (۱۳۸۷). تحقیقات کیفی روش‌شناسی علوم انسانی. *فصلنامه حوزه و دانشگاه*، ۱۲(۴)، ۶۲-۷۹.
- عباسی بیرگانی، کوروش و علوی، اعظم (۱۴۰۲). ارتباط بین هوش معنوی و معنویت سازمانی پرستاران. *مجله پژوهش در دین و سلامت*، ۹(۳)، ۴۷-۵۷.

- عبدالزهره‌العقبی، علی یوسف (۱۳۹۹). دین‌گریزی، عوامل و درمان آن از منظر قرآن کریم. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد.
- عقیقی، علیرضا و منطقی، هانیه (۱۴۰۱). تأثیر تواضع مدیران بر عواطف و رفتارهای اخلاقی پرستاران بیمارستان بعثت همدان: تبیین نقش میانجی معنویت محیط کار. *مجله پژوهش در دین و سلامت*، ۸(۱)، ۲۲-۳۷.
- علیائی، اصغر؛ آریان، حمید و فقیهی، احمد (۱۳۹۲). *علل انحراف رفتاری از دین از منظر قرآن*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه).
- عوض‌زاده، ابوطالب؛ کریمی باغملک، آیت‌اله و رضایی، صادق (۱۴۰۱). شناسایی آسیب‌های تربیت دینی به‌منظور ارائه الگوی دین‌پذیری مشتاقانه در دانش‌آموزان. *سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت*، ۶(۱)، ۴۴-۵۵.
- کاویانی، صدیقه و نوروزی، رضاعلی (۱۳۹۸). آسیب‌شناسی تربیت دینی در حیطه فردی از منظر نهج‌البلاغه. *پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، ۲۷(۴)، ۵-۲۶.
- گنج‌خانلو، مهدی (۱۴۰۱). *عوامل روان‌شناختی دین‌گریزی در منابع اسلامی و بررسی روایی آن*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت.
- محمودی، سیروس (۱۳۹۷). آسیب‌شناسی تربیت دینی دانش‌آموزان دوره متوسطه دوم از نظر دبیران معارف اسلامی و مشاوران مدارس. *رهیافت فرهنگ دینی*، ۱(۳)، ۹۰-۱۰۵.
- نکویی، عباس (۱۴۰۰). *بررسی تطبیقی اسباب و پیامدهای دین‌گریزی جوانان از منظر قرآن و جامعه‌شناسان*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام‌نور، مرکز فسا.
- وارسته شهبازیان، رضا (۱۴۰۱). *بررسی آثار متقابل فقر و دین‌گریزی از منظر آیات و روایات*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم.
- یزدانی، محمد و پاسبان کومله، سید محمدجواد (۱۳۹۵). *آسیب‌شناسی اجتماعی دین‌گریزی و گرایش جوانان به فرهنگ غرب*. مجموعه مقالات کنفرانس جهانی روانشناسی و علوم تربیتی حقوق و علوم اجتماعی در آغاز هزاره سوم.
- یوسفی‌مقدم، محمدصادق و غرسبان، مرتضی (۱۴۰۱). آسیب‌شناسی مؤلفه‌های دین‌گریزی اومانیزم در تفکر دینی. *نقد و نظر*، ۲۷(۳)، ۱۵۰-۱۷۵.

Abu Mughli, Iyad (2024). The role of religions, values, ethics and spiritual responsibility in environmental governance and achieving sustainable development. *Journal of Religion and Development*, 2(3), 485-495.

Baransky, Erica; Gardiner, Gwendolyn; Shaman, Nicholas; Funder, David;

- Lee, Daniel & Shagan, Jenna (2024). Personality and Implications of Religiosity Across World Religions. *Journal of Personality Research*, (110), 104496..
- Castro, Filipade; Cappa, Claudia & Madans, Jennifer (2022). Anxiety and Depression Signs Among Adolescents in 26 Low and Middle-Income Countries: Prevalence and Association With Functional Difficulties.
- Cleveland, Tira & Martin, Pamela (2024). Religion and Spirituality. *Encyclopedia of Adolescence*, (2nd ed.), 495-508.
- Creswell, J. & Miller, D. (2000). Determining Validity in Qualitative Inquiry. *Theory into Practice*, 39(3), 124-30.
- Dündar, .. & Aslan, H. ())))) Association Between Nurse'' Spirituality and Frequency of Spiritual Therapeutic Care in Turkey. *Journal of religion and health*, 61(3), 1922-1935.
- Hill, Kelly & Hochsteler, Emily (2024). The Meaning of Mobilization: Religion and Spirituality among Future Generations. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 33(3), 411-421.
- Indradevi, B. (2020). Workplace Spirituality: Successful Mantra For Modern Organization. *Journal of Critical Reviews*, 7(6), 437-440.

References

- Abbasi Birgani, Kourosh & Alavi, Azam (2002). The relationship between spiritual intelligence and organizational spirituality of nurses. *Journal of Research in Dino Health*, 9(3), 47-57. (In Persian)
- Abdul-Zahra al-Aqabi, Ali Yousef (2010). Apostasy, factors and its treatment from the perspective of the Holy Quran. Master's thesis, Ferdowsi University of Mashhad. (In Persian)
- Abedi, Heydar Ali (2008). Qualitative research in the methodology of human sciences. *Quarterly Journal of Seminary and University* 12(4), 79-62. (In Persian)
- Abu Mughli, Iyad (2024). The role of religions, values, ethics and spiritual responsibility in environmental governance and achieving sustainable development. *Journal of Religion and Development*, 2(3), 485-495.
- Ahmadi, Akram (2022). Causes of apostasy and the tendency of adolescents to the West in the present era. *Journal of Ormozd*, 60(2), 183-139. (In Persian)
- Aliae, Asghar; Arian, Hamid; Faghihi, Ahmad (2013). Causes of behavioral deviation from religion from the perspective of the Quran. Master's thesis, Imam Khomeini Educational and Research Institute (RA). (In Persian)
- Aqiqi Alireza, Logik Haniyeh (2001). The effect of managers' humility on the emotions and ethical behaviors of nurses in Hamadan Besat Hospital: Explaining the mediating role of workplace spirituality. *Journal of Research in Religion and Health*, 8(1), 22-37. (In Persian)

- Avozzadeh, Abu Talib, Karimi Baghmalek, Ayatollah, and Rezaei, Sadegh (2022). Identifying the harms of religious education in order to present a model of enthusiastic religious acceptance in students. *Islamic Lifestyle with a Health Center*, 6(1), 55-44. (In Persian)
- Baharloo, Zahra (2022). Epistemological analysis of apostasy. *Journal of Philosophy of Religion*, 20(1), 57-64. (In Persian)
- Baransky, Erica; Gardiner, Gwendolyn; Shaman, Nicholas; Funder, David; Lee, Daniel & Shagan, Jenna (2024). Personality and Implications of Religiosity Across World Religions. *Journal of Personality Research*, (110), 104496..
- Castro, Filipade; Cappa, Claudia & Madans, Jennifer (2022). Anxiety and Depression Signs Among Adolescents in 26 Low and Middle-Income Countries: Prevalence and Association With Functional Difficulties.
- Cleveland, Tira & Martin, Pamela (2024). Religion and Spirituality. *Encyclopedia of Adolescence*, (2nd ed.), 495-508.
- Creswell, J. & Miller, D. (2000). Determining Validity in Qualitative Inquiry. *Theory into Practice*, 39(3), 124-30.
- Dündar, .. & Aslan, H. ())))) Association Between Nurse'' Spirituality and Frequency of Spiritual Therapeutic Care in Turkey. *Journal of religion and health*, 61(3), 1922-1935.
- Ganjkhaneloo, Mehdi (2022). Psychological factors of apostasy in Islamic sources and their validity study. Master's thesis, Institute of Higher Education in Ethics and Education. (In Persian)
- Hill, Kelly & Hochsteler, Emily (2024). The Meaning of Mobilization: Religion and Spirituality among Future Generations. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 33(3), 411-421.
- Indradevi, B. (2020). Workplace Spirituality: Successful Mantra For Modern Organization. *Journal of Critical Reviews*, 7(6), 437-440.
- Irankehah, Zahra (2021). Causes and consequences of apostasy of youth from the perspective of the Quran and narrations. Master's thesis, Islamic Azad University, Ardabil branch. (In Persian)
- Kaviani, Sedighe; Norouzi, Reza Ali (2019). Pathology of religious education in the individual sphere from the perspective of Nahjul-Balaghah. *Research in Islamic Education Issues*, 27(4), 26-5. (In Persian)
- Mahmoudi, Sirous (2018). Pathology of religious education of high school students from the perspective of Islamic education teachers and school counselors. *Religious Culture Approach*, 1(3), 105-90. (In Persian)
- Nekui, Abbas (2021). A comparative study of the causes and consequences of youth apostasy from the perspective of the Quran and sociologists. Master's thesis, Payam Noor University, FASA Center. (In Persian)
- Pakizeh, Mahmoud. 2016). Study of some roots of apostasy and presenting solutions to prevent them. *Ain Hekmat*, 8(29), 31-7. (In Persian)
- Sajidi, Abolfazl (2011). Why apostasy? Religiosity-what kind?. Imam Khomeini Educational and Research Institute, Qom. (In Persian)
- Salehizadeh, Mohammad Ismail & Mohammadi, Ruhollah (2015). Pathology of religious education of young people in matters of worship from the

- perspective of verses and narrations. Educational teachings in the Quran and Hadith, 1(1), 1-14. (In Persian)
- Seifi F.; Hejazi Mohammad, Sobhi Ali, Kiani Q. (2022). The relationship between spiritual intelligence/academic conscience and academic performance: the mediating role of academic hardiness. Journal of Research in Religion and Health, 8(1), 65-80. (In Persian)
- Shojai Zand, Alireza (2016). A model for studying "religion aversion" in Iran. Rahbar Farhang, 9(35), 30-7. (In Persian)
- Shojai, Muslim; Avozezadeh, Abu Taleb (2022). Challenges of religious education with a religiosity approach in high school students. Research in Islamic Education and Education, (2)2, 66-49. (In Persian)
- Shojai, Narges; Zanozi, Seyyed Jafar (2019). Developing a strategic plan for the Supreme Leader's representative institution in universities in West Azerbaijan province in order to reduce students' religiosity. Master's thesis, Azarabadgan Institute of Higher and Non-Governmental Education. (In Persian)
- Varaste Shahryaran, Reza (2022). A study of the mutual effects of poverty and apostasy from the perspective of verses and narrations. Master's thesis, University of Holy Quran Sciences and Education. (In Persian)
- Yazdani, Mohammad; Pasban Komaleh, Seyyed Mohammad Javad (2016). Social pathology of apostasy and youth's tendency towards Western culture in the collection of papers of the World Conference on Psychology and Educational Sciences, Law and Social Sciences at the beginning of the third millennium. (In Persian)
- Yousefi Moghadam, Mohammad Sadeq & Gharsban, Morteza (2022). Pathology of the components of apostasy of humanism in religious thought. Criticism and Opinion, 27(3), 175-150. (In Persian)